



RAPPORT

HÄLSOTRÄDGÅRDEN SOM LÄKANDE PEDAGOGISKT RUM

- Ungdomar lär, läker och växer i möte med natur, djur och samtal om livet.

Författare: Eva Solhäll

Ett program med möjlighet till höjd självkänsla, ökad känsla av sammanhang och psykisk hälsa för ungdomar!

Vi vistas i Hälsoträdgårdsmiljö och möts i kreativa och subjektiverande förhållningssätt. Vi upplever tillsammans med naturen det cirkulära i årstidernas växlingar och samtalar om livet och människans del i ekosystemet. Vi delar de växlande praktiska sysslor som trädgård, höns och bigård erbjuder.

Programmets sammansatta intervention tycks har skapat en bred möjlighet att möta ungdomarna i gruppen. Skolmotivation, närvaro och måluppfyllelse enligt läroplan ökade för samtliga deltagare utifrån deras individuella situation och utmaningar.

Innehållsförteckning

Del 1

Bakgrund	s 3
Syfte och frågeställningar för utvärderingen	s 3
Målgrupp	s 4
Ungas psykiska hälsa – en omvärldsbevakning	s 4
Sammanfattande beskrivning av arbetet	s 6
Vetenskapstradition	s 6
Att vara människa – Filosofisk förankring	s 7
<i>Att vara i världen</i>	s 8
<i>Att vara i kroppen</i>	s 8
<i>Att vara i relation</i>	s 8
Teoretisk grund	s 8
Miljöer utformade för välbefinnande	s 11
Existentiell hälsa och samtal om livsfrågor	s 11
Utomhuspedagogik	s 12
Uttryckandekonst och mänsklig utveckling	s 13
Pedagogiskt förhållningssätt och subjektiverande pedagogik	s 13
Interventioner	s 14
Del 2	
Färentuna Hälsoträdgård	s 16
<i>Djuren</i>	s 17
Hälsoträdgården som läkande pedagogiskt rum	s 18
Programmet praktiska form och innehåll	s 18
Urval av deltagare	s 19
Jämlikhet	s 20
Kontakt föräldrar och familj	s 20
Samtycke	s 20
Nytta	s 21
Metod för utvärdering	s 21
Utmaningar i utvärderingen	s 22
Min roll som samtidig verksamhetsledare och utvärderare	s 23

Etisk diskussion och riskfaktorer	s 23
Att byta miljö	s 24
Kontakt deltagare, miljö och djur	s 25
Aktiviteter	s 27
Att växa socialt och som individ	s 28
<i>Några exempel</i>	s 29
Konflikthantering och stärkt självkänsla	s 30
Motivation, närvaro och måluppfyllelse av läroplan	s 31
Covid -19	s 32
Kommunikation skola – programmets ledare	s 32
Reflektioner kring metod	s 33
Värt att notera	s 34
Fortsatt arbete	s 34
Sammanfattning	s 35
Slutord	s 35
Referenser	s 36

Utvärderingsrapport, pilotgrupp ht-20

i programmet Hälsoträdgården som läkande pedagogiskt rum – ungdomar lär, läker och växer i möte med natur, djur och samtal om livet.

Del 1

Bakgrund

Omvärldsbevakning och lokalt nätverk visar att det finns ett behov av innovativa, salutogena och hälsofrämjande pedagogiska insatser för unga med problem att klara ordinarie skolgång och med vacklande psykosocial och existentiell hälsa. Lokalt i kommunen har elevhälsa och specialpedagogiska insatser önskan om att hitta nya alternativa former för att möta målgruppen.

Syfte och frågeställningar för utvärdering

Genom programmet och denna rapport visas hur ett läkande pedagogiskt arbete av den här typen kan genomföras samt dess möjligheter för barn och ungdomar. Förhoppningen är också att inspirera fler skolor att genomföra liknande insatser, tillrättalagda för sina lokala behov och möjligheter.

Programmet *Hälsoträdgården som läkande pedagogiskt rum*, utgör ett steg till större känsla av sammanhang, ökad självupplevd hälsa och höjd självkänsla för unga. Det övergripande målet är att på sikt förebygga psykisk-existentiell ohälsa hos unga genom att möta dem i risk för ohälsa och utanförskap.

Syftet med programmet är att stödja och ge ungdomarna möjlighet till höjd skolnärvaro och måluppfyllelse enligt läroplan, ökad motivation till ordinarie skolgång, stärkt social funktion, psykosocialt och existentiellt välmående samt höjd självkänsla.

Frågor för utvärdering:

- Vilken utformning och innehåll har miljön i Hälsoträdgården och vilka funktioner är miljön tillrättalagd för?
- Vilka aktiviteter genomförs i programmet? samt huvuddragen kring hur kontakten mellan deltagarna och djur, natur, trädgård gestaltas under vistelserna i Hälsoträdgården.

- Hur beskriver och upplever deltagarna själva sitt deltagande i programmet och dess påverkan på skolsituation, motivation, social funktion, självkänsla samt psykiskt och existentiellt välmående?
- Hur beskriver och upplever ansvarig skolpersonal och program-ledaren deltagarnas utveckling och programmets eventuella påverkan för dem?
- Vad visar mätningar av skolnärvaro och måluppfyllelse?
- Hur har kommunikationen mellan programmets aktörer gått till? Hur har det fungerat och vilka lärdomar kan vi dra av det?

Arbetet i grupp ht-20, kan efter utvärdering och sammanställning utgöra grunden för att en modell skapas för fler resursteam, elevhälsoteam eller motsvarande, att prova och tillrättalägga utifrån lokala förutsättningar.

Föreningen Vitalitet har genomfört programmet i samverkan med den socialt värdegrundade verksamheten Färentuna Hälsoträdgård. Genom detta och övriga program i Hälsoträdgården vill vi medverka till ökad samverkan och vara del i att skapa synergieffekter för unga. Ansvariga i programmen öppnar för samverkan med kommunala aktörer inom området och arbetet sker i kontakt med SLU One Health (tidigare SLU Framtidens djur, natur och hälsa), SLU Skara samt Ålborgs Universitet och Universitetet i Agder.

Målgrupp

Hälsoträdgården som läkande pedagogiskt rum vänder sig till unga mellan ca 11 – 16 år, åk 4–9, i risk att falla ur skolan. Gemensamt är hög eller mycket hög skolfrånvaro och/eller låg måluppfyllelse samt psykosociala och existentiella utmaningar. Diagnoser inom det neuropsykiatriska spektret förekommer.

I pilotgruppen, grupp ht-20, finns elever från en kommunal 0–9-skola i årskurs 5–9.

Ungas psykiska hälsa - en omvärldsbevakning

Enligt folkhälsorapporter är psykisk ohälsa ett av de största folkhälsoproblemen i Sverige, särskilt hos unga. Allt fler unga har svårt att klara studier på grund -och gymnasienivå och riskerar därmed att hamna utanför sammanhang och arbetsmarknad. Professor Lena Lidfors berättade i sitt föredrag i Almedalen 2019, att i Sverige sitter 5 500 ungdomar i skolpliktig

ålder hemma, utan vare sig skola eller annan sysselsättning.¹ Myndigheten för Ungdoms och Civilsamhällesfrågor (MUCF) rapporterar om ökande psykosomatiska symtom på ohälsa bland tonåringar.² Klyftorna mellan könen ökar med stigande ålder där flickor och unga kvinnor tycks rapportera större känsla av ohälsa samtidigt som folkhälsomyndighetens rapporter visar ökande antal självmord för pojkar och unga män.³

Föreningen MIND framhöll i oktober 2016 att en delförklaring till ungas psykiska ohälsa är att samtal om livsfrågor inte finns som en naturlig del i deras liv.⁴

Cecilia Melder⁵, religionspsykolog och forskare liksom Christina Lloyd⁶ fil dr religionspsykologi, beskriver båda den ökande existentiella ohälsan i Sverige, de ungas utsatta situation och de livsfrågor som folkhälsomyndigheten belyser som viktiga för oss människor. Lloyd lyfter också fram att utifrån MUCF, 2020; Suicide Zero, 2020⁷, förväntas behovet att stärka ungas existentiella hälsa och meningsskapande sammanhang öka den närmaste tiden.

Nordens Välfärdscenter beskriver att den psykiska ohälsan ökar i Norden och poängterar vikten av förebyggande åtgärder och mötesplatser för samtal om livet.⁸

Lokalt i kommunen har elever med hög skolfrånvaro och psykosociala utmaningar kartlagts. Aktivitetsplan beträffande rapportering och kontakt med hemmet etc. är utformad. Elever med störst behov kan beredas plats i särskild undervisningsgrupp, få kontakt med skolkurator, specialpedagog och anpassad studiegång samt stöd för elever och föräldrar genom ett centralt resursteam. Terminen efter pilotgrupp ht-20 genomfördes en pilotgrupp för hästunderstödda insatser.

Utifrån ovanstående har vi med programmet format ett alternativ som kan vara till hjälp för unga i risk för att falla ur skola och social gemenskap samt öppnat ett fält som är

¹ Lena Lidfors, professor i etologi och då verksamhetsledare för SLU Framtidens djur, natur och hälsa, föredrag "Hur kan djur och natur hjälpa Sveriges 5 500 hemmasittare att må bra och återvända till skolan?", Almedalen, 20190702.

² Rapport MUCF, "Unga med attityd 2019 – hälsa och framtid" (delrapport 3), www.mucf.se.

³ Karolinska Institutet, Nationellt Centrum för suicidforskning och prevention, www.ki.se, statistik hämtad från Socialstyrelsens dödsorsaksregister 20190904.

⁴ Seminarium i Stockholm, 20161013, Ungas psykiska hälsa, arrangerat av Svenska Läkaresällskapet. Bland annat deltog Ullakarin Nyberg, läkare och suicidforskare och Carl von Essen från ideella organisationen Mind som arbetar för psykisk hälsa och stödjer människor i kris.

⁵ Cecilia Melder, *Vilsenhetens epidemiologi - en studie i existentiell folkhälsa*, doktorsavhandling, Uppsala Universitet, 2011.

⁶ Christina Lloyd, *Moments of meaning*, doktorsavhandling, Uppsala universitet, 2018.

⁷ MUCF, Myndigheten för Unga och Civilsamhälles Frågor, 2020; Suicide Zero, 2020, www.mucf.se

⁸ Nordens Välfärdscenter, Health Behavior in School-aged children (HBC-folkhälsostudie), <https://nordicwelfare.org>.

underutnyttjat i Sverige, naturunderstödda interventioner och kreativa, utomhuspedagogiska förhållningssätt.

Sammanfattande beskrivning av arbetet

I hälsoträdgårdsprogrammen verkar vi inom det pedagogiska fältet. Vi möter unga i risk för att falla ur skola och sociala sammanhang. Integrerat med ordinarie skolundervisning vistas deltagarna i Hälsoträdgården upp till två gånger i veckan, vilket grupp-ht 20 gjorde. Här delar vi växlande praktiska sysslor som trädgård, sällskapsdjur, höns och bigård erbjuder. I interventionerna kombinerar vi natur, trädgård, djur, kreativa uttrycksformer och samtal om livet. Tillsammans med naturen upplever vi det cirkulära i årstidernas växlingar och samtalar om livet och människans del i ekosystemet. Kontakt och kongruens i program/skola lyfts fram för att bilda en hållbar helhet för deltagarna. Programmen utgår ifrån en salutogen⁹ ansats där deltagarnas egna resurser och förmågor lyfts fram samt en subjektiverande¹⁰ pedagogisk hållning som springer ur ett perspektiv av jämlika möten.

För att ge dig som läser ökad möjlighet att förstå utgångspunkten för programmen och utvärderingen gör vi här nedan några nedslag i den grund dessa baseras på.

Vetenskapstradition

När vi försöker förstå, forska och följer processer som handlar om människor behöver vi hålla i minnet att det alltid är utifrån en sammansatt helhet av miljö, kultur, relationer, händelser och inre mognad som en individ eller en grupp utvecklas. Det är också så att resultatet av en intervention handlar om utifrån vilka perspektiv vi undersöker, vilka metoder vi använder och vilka vi är som tolkar och genomför interventionen/undersökningen/utvärderingen.

Om än vi är intresserade av det som är mätbart som till exempel skolnärvaro eller oxytocinnivåer, har programmen i Hälsoträdgården sin vetenskapliga bas i hermeneutisk och

⁹ Salutogenes innefattar att lyfta fram det friska, individens resurser och bygga vidare på det som fungerar. A Antonovsky var tongivande i implementering av begreppet, "The salutogenic model as a theory to guide health promotion", in *Health Promotion International*, 11, s 11-18, 1996.

¹⁰ Det att förhålla sig till någon som en jämställd människa med värde i sig själv inte som ett mål för något annat. Motsatsen till att förhålla sig till någon som ett objekt för sig själv att hantera. I mötet pedagog – elev/student sträva till att lyfta elevens känsla av egenvärde och förmåga till egen agens som en självständig individ.

fenomenologisk tradition. Med sin bok, *Vetenskap, kunskap och praxis*, skriver vetenskapsfilosofen Magdalene Thomassen fram en förståelse kring dessa begrepp där programmet finner en ram. Hon skriver om hermeneutiken som ”en tolkande och förstående infallsvinkel på människan som historisk och språklig varelse och på samhället som en meningsbärande verklighet.”¹¹

Tolkning och förståelse hänger cirkulärt samman. Tolkningen kan tjäna förståelsen och medvetandegöra insikter om vad det kan vara att vara människa i det dagliga livet. Att undersöka mänskliga erfarenheter utöver att göra mätbara studier, innefattar just att intressera oss för människors upplevelser i sin levda värld. Att inta ett fenomenologiskt perspektiv där varseblivningen är en grund. När vi tillrättalägger verksamhet och utforskar mellanmänskliga processer behöver vi hålla fast vid fenomenen som de visar sig, det som syns och känns. Det som varseblivs, som det uppenbara och meningsbärande. Varseblivning är här en grund för vetenskap. Vi behöver uppleva något för att bli nyfiken på hur det kan hänga ihop. Att gå till och undersöka de skeende som uppträder inför oss i det levda livet är att bedriva fenomenologi – att lägga en grund för vetenskapen att utgå ifrån.

Detta är världen där programmen i Hälsoträdgården tar form och den bakgrund från vilken utvärderingen av Hälsoträdgården som läkande pedagogiskt rum, grupp ht-20 och dess resultat belyses.

Att vara människa - Filosofisk förankring

Arbeten i Hälsoträdgården tar sin utgångspunkt i att vi människor är biologiska, skapande varelser som söker mening i livet. Vår art har utvecklats som alla andra levande varelser i ekosystemet. Vi är natur. Vi är också, som andra varelser och växter beroende av samspel även med andra arter, med vår naturliga miljö, naturen. Vi lever i världen beroende av ett system som är större än oss själva och som inte kan definieras från vårt perspektiv, en värld av ”det mer än mänskliga”.¹²

Filosofiskt grundar sig programmen i ett synsätt med tyngdpunkt från tre filosofiska perspektiv, att vara i världen, att vara i kroppen och att vara i relation.

¹¹ Magdalene Thomassen, *Vetenskap, kunskap och praxis*, Malmö, Gleerup, 2017.

¹² David Abram, *Sinnenas ekologi*, Litteraturhuset, Malmö, 2013.

Att vara i världen

Som människor är vi fundamentalt länkade till världen vi lever i, andra människor, djur och tingen som omger oss. När vi föds, föds vi in i en värld som redan finns där, som tar emot oss och som vi omedelbart tar del av och interagerar med.¹³

Att vara i kroppen

Vi är i världen med våra kroppar. Vi upplever världen genom vår varseblivning, våra sinnen, tillsammans med andra och vår miljö. Vi kan inte, inte varsebli. Vi samspelar medvetet och omedvetet hela tiden aktivt med vår omgivning.¹⁴ Vår kropp ”minns”, vi finns i den just nu och är samtidigt inställd på det som kommer.

Att vara i relation

Liksom vi inte kan undvika att varsebli kan vi inte heller, inte vara i relation. Vår biologi är uppbyggd för kommunikation och samspel, inom oss och med yttervärlden. Liksom våra tankar, emotioner och psykosociala förmåga. Som människor blir vi till i mötet med varandra. Vi är oåterkalleligt beroende av andra för vår trygghet och utveckling. Denna process fortsätter och ger hela tiden nya möjligheter att mötas och växa.¹⁵

Ungdomarnas egna möjligheter för positiva förändringar i en underlättande miljö och förtydligas om vi lyfter in att vi som art också relaterar till andra arter, begreppet ”enactivism”.¹⁶ En förkroppsligad, aktiv, meningsfull interaktion mellan olika levande varelser, även av skilda arter, som gör det möjligt för samspel, ömsesidig anpassning och möjlighet att skapa mening, reagera och förändra. En relation där vi ger och tar och i samspel rättar våra beteende efter varandra.

Teoretisk grund

Det finns ett antal teoretiska ramverk för natur och djur understödda interventioner för unga med olika psykiska, sociala och existentiella utmaningar. Hälsoträdgårdsprogrammen är förankrade i tre perspektiv, natur -och djurunderstödda insatser, uttryckandekonst och samtal

¹³ Martin Heidegger, *Varat och tiden*, Del 1 och 2, Göteborg, Daidalos, 2004.

¹⁴ M Merleau-Ponty, *Phenomenology of Perception*, Trans. Donald A. Landes, London, Routledge, 2012.

¹⁵ M Buber, *Människans Väsen*, Ludvika, Dualis, 2005 + Martin, Buber, *Jag och Du*, Ludvika Dualis, 2006.

¹⁶ T. Verheggen, M-J Enders Slegers, J. Eshuis, ”Enactive Antrozoology: Toward an integrativ theoretical model for understanding the therapeutic relationships between humans and animals”, *Human Animal Interaction Bulletin*. 5, publ 275553061, 2017.

om livet för psykisk -och existentiell hälsa. Programmen sker inom det pedagogiska fältet och i ett mellanområde mellan natur -och djurunderstödd aktivitet, natur -och djurunderstödd utbildning och coaching. Med blicken från hermeneutisk och fenomenologisk vetenskapstradition och filosofisk förankring har programmen sin grund i flera teorier och forskningsstudier, även naturvetenskapliga.

En grundläggande teori för att förstå naturens påverkan på oss människor presenteras genom Biophilia teorin¹⁷ som innebär att vi som art har en inneboende förmåga, en läggning, att knyta an och reagera på naturen och andra levande varelser. Det här inneboende sättet att fungera gör oss påverkbara för hur vi mår beroende av vilken miljö vi lever i. Alltför stor ”naturbrist” kan leda till lägre välmående. Det förefaller också som att vi föredrar vissa typer av naturmiljöer och väljer bort andra. Åtta naturkaraktärer har kristalliserats ut som präglar natur och parker där vi vill vara och som fungerar stödjande för oss som människor.¹⁸

Karaktärer

- Rofylld
- Rymd
- Vild
- Artrik
- Öppning/Allmänning
- Skydd
- Social
- Kultur



naturens åtta stödjande karaktärer enligt Patrik Grahn, foto Eva Sothäll

Kontakt med naturen stärker kroppens egen läkande förmåga, kroppsligt, för våra sinnen, psyko-emotionellt och existentiellt.¹⁹ I sig själv erbjuder natur och trädgård symboler som bär mening för oss människor. Årstiderna och dygnets cirkularitet fördjupar vår kontakt med existentiella dimensioner i livet.²⁰ En forskningsöversikt för de nordiska länderna angående elever med hög skolfrånvaro och unga vuxna med psykisk ohälsa som genomgått program med naturunderstödda interventioner visade positiva resultat för social förmåga och motivation för

¹⁷ S. Kellert och E. O. Wilson, *The Biophilia Hypothesis*, Island press, 1995.

¹⁸ P. Grahn, *Om parkers betydelse*, doktorsavhandling, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp, Stad & Land, 1991.

¹⁹ R. Ulrich et. al., ”Stress Recovery During Exposure to Natural and Urban Environments.”, *Journal of Environmental Psychology*, 11, s 201–230 och P Grahn, 1991 samt P Grahn, ”Om trädgårdsterapi och terapeutiska trädgårdar”, *Svensk miljöpsykologi*, Lund, studentlitteratur, 2005, s 245-262.

²⁰ P Grahn och Å Ottosson, *Trädgårdsterapi*, Bonniers Exostens, 2014 samt P Grahn och A Bengtsson, ”Natur och trädgård i vårdssammanhang”, H. Wijk, *Vårdmiljöns betydelse*, Lund: Studentlitteratur, s 231-254, 2014.

arbete med vidare utmaningar.²¹ Mer specifikt hittades fem essentiella faktorer 1) kontakt med djur 2) stödjande naturmiljö 3) ledaren/personalen som en viktig anknytningsperson 4) att acceptera och bli accepterad av, alternativt vän med andra deltagare 5) meningsfulla sysslor och aktiviteter som ger känsla av att bemästra nya färdigheter. Dessa fem komponenter visade synergieffekter utöver summan av de enskilda faktorerna. Prof Bente Bergets²² arbete och forskning visar också positiva resultat när unga ”drop outs” erbjuds vistelse och arbete på gård som en del i tillbakagång till skolan. Liksom pedagogikforskare och emerita Gerd Grimsæth²³ vars artikel beskriver positiva resultat för ungas identitetsutveckling, skolmotivation och inlärningsprocess. Unga berättar om djuren som förstående och behövande vilket gör att de kan känna sig bekräftade, axla ansvar som leder till ny känsla av att vara kompetent och stärkt självkänsla. Dr i biomedicin, Linda Handlins forskning visar stöd för att hundar i socialt arbete hjälper och stödjer unga med särskilda behov i stressreducerande hänseende.²⁴ Fil dr och psykolog Andrea Beetz’s forskning visar att djurinteraktion påverkar människors sociala interaktion och viktiga faktorer kopplade till den såsom tillit, empati, aggression och gott humör.²⁵ Naturkontakt gör också att vi lättare öppnar för att relatera till andra, känsla av sammanhang och vår förmåga till affektreglering ökar.²⁶

Utformningen och atmosfären i en plats där vi möts har betydelse för hur vi interagerar. Det är fundamentalt mänskligt att anknyta till en plats. Vår förmåga att vårda en plats, känslan av tillhörighet till och att ha sina rötter i en plats, inte endast som en plats att vara på är vitalt för vårt existentiella välmående och känsla av sammanhang och mening.²⁷ En tillräckligt god

²¹ A. M. Steigen et. al., ”Green Care services in the Nordic countries: an integrative literature review”, *European Journal of Social Work*, s 692 – 715, 2016.

²² B Berget et. al., ”Animal-Assisted therapy with Farm animals for Persons with Psychiatric Disorders: Effect on anxiety and Depression, a Randomized Controlled Trial”, *Occupational Therapy in Mental Health*, 27, s 50-64, 2011.

²³ G Grimsæth, ”Gården som en av skolens dannelsings- og læringsarenaer”, *Tidsskriftet FoU i praksis*, 10(1), s 23-41, 2016.

²⁴ L Handlin, et. al., ”Short-Term Interaction between Dogs and Their Owners: Effects on Oxytocin, Cortisol, Insulin and Heart Rate—An Exploratory Study”, *Anthrozoös*, Vol4, No 3, 2011.

²⁵ A. Beetz et. al., ”Psychosocial and psychophysiological effect of human-animal interactions: the possible role of oxytocin”, *frontiers in Psychology*, 3, 2012 samt A Beetz ”Uppsala Health Summit” seminarie, oktober 2021.

²⁶ R Kaplan & S Kaplan, *The Experience of Nature, A Psychological Perspective*, New York: Cambridge University Press, 1989, S Kaplan, ”Toward an integrative framework”, *Journal of Environmental Psychology* 15, s 169-182, 1995, A Dolling, et. al., ”Stress recovery in forest or handicraft environments – An intervention study”, *Urban Forestry & Urban Greening*, 27, s 162-172, 2017. B. Berget, Ø. Ekeberg & B, O. Braastad, ”Animal-assisted therapy with farm animals for persons with psychiatric disorders: effects on self-efficacy, coping ability and quality of life, a randomized controlled trial”, *Clinical practice and epidemiology in mental health*, 4(1), 9, 2008.

²⁷ E Relph, *Place and Placelessness*, London, Pion Limited, 1976, E Solhäll, *Platsens betydelse för praktisk klokhet*, masteuppsats, Södertörns Högskola, Huddinge, 2019.

tillrättalagd plats eller en naturlig plats som stödjer människors återhämtning ökar också vår förmåga till konstruktivt samarbete.²⁸

Miljöer utformade för välbefinnande

En hälsoträdgård är en plats tillrättalagd för människors välmående och läkning. Den innefattar både det vi känner som sinnenas trädgård och terapiträdgård. Den har ofta sin bas i de åtta karaktärerna för stödjande miljöer kompletterat med särskild hälsoträdgårdsdesign, utformning, beträffande mjuk och utmanande formgivning, i en trädgård.²⁹

En Hälsoträdgård som koncept inkluderar områden utformade för olika ändamål, som arbete, odling, vila/återhämtning, sinnesstimulans, enskildhet eller samspel, en ateljé för konst och hantverk och ett växt/ghashus där du kan få skydd och vara inomhus medan du är utomhus. Hälsoträdgårdar erbjuder ofta en atmosfär av liten park med gamla träd och stenar. Naturen ska vara så varierad och artrik som möjligt och vårdas för att skapa förutsättningar för en livsmiljö med så stor biologisk mångfald som möjligt. Dammar och andra små vattenspeglar är en viktig del av utformningen för välbefinnande för både människor, djur och insekter. Ingen hälsoträdgård är en exakt kopia av en annan. De är alla unika. I samspel med naturen lägger den specifika trädgårdsmästaren och formgivaren sina egna erfarenheter och kunskaper i utformningen av trädgården.

Existentiell hälsa och samtal om livsfrågor

Filosofen Martin Buber beskriver den relation där vi som människor kan utvecklas som en *Jag-Du* relation där vi är *sedda* av en annan och där vi också kan anknyta och samspela med vår omgivning och den existentiella dimensionen.³⁰ Professor emeritus Hans Herlof Grelland, filosof och kvantfysiker, diskuterar just att vara *sedd* av ett djur, en hund, i förhållande till en människa. Hur vi kan hitta oss själva i deras ickedömande närvaro, i djupet av blicken i deras ögon.³¹ Även professor emeritus, Aubrey Fine poängterar den djupa kontakt vi kan utveckla i

²⁸ Dahlgren Sjölander et. al., *Utomhuspedagogik som kunskapsmiljö*, Studentlitteratur AB, 2007.

²⁹ P Grahn & A Bengtsson, "Natur och trädgård i vårdsammanhang" i H Wijk, *Vårdmiljöns betydelse*, Lund Studentlitteratur, 2014.

³⁰ Buber, *Jag och Du*.

³¹ B Berget, et. al., *Antrozoologi*, Oslo, Universitetsförlaget, 2018.

den ickedömande relationen mellan människa och djur, *human-animal – bond*.³² Att bli sedd är ett viktigt tema för ungdomar som utvecklar sin identitet i en process där möjligheten och förmågan att bygga mening är essentiellt.

Christina Lloyd, fil dr i religionspsykologi, betonar att existentiell hälsa är en viktig faktor för individuell resiliens³³. Hon poängterar att existentiell hälsa och upplevelse av mening är vitalt för unga människors inre växt och utveckling. På en existentiell nivå är lidande och sorg en del av livet som vi som unga behöver lära oss att leva med och samtidigt behålla livskraft och glädje. Lloyd beskriver vikten av att uppleva och uttrycka känslor för att kunna skapa mening i livet. I denna process kan naturen vara hjälpsam och i kontakt med djur och kreativa uttrycksformer kan det vara enklare för de unga att nå insikt på ett sätt som annars kan vara svårare. ³⁴ Existentiell hälsa är en skyddsfaktor för att förebygga ohälsa.

Cecilia Melder, religionspsykolog och forskare diskuterar i sin avhandling WHO:s regelbundna studier och de variabler i förhållande till den existentiella dimensionen som hänger samman med välmående och hälsa. Hennes studie avtäckar ett antal aspekter som är viktiga för existentiell hälsa och livskvalitet. Melder beskriver också bristen på arenor i det dagliga livet för möten och samtal om existentiella frågor.³⁵

Utomhuspedagogik

Anders Szczepanskis, forskare och chef för Nationellt centrum för utomhuspedagogik i Linköping, visar i sitt arbete att skolelever både rör sig mer och mår bättre när de får möjlighet till mer utevistelse. Sociala interaktioner underlättas och utvecklas på ett mer gynnsamt sätt i utomhusmiljö. Mer natur i ordinarie skolmiljö, på skolgårdar verkar öka dessa förmågor hos eleverna. Mycket tyder även på att inlärningsförmågan och att vara i sociala sammanhang hänger ihop. Utomhuspedagogik leder till ett lärande där fler sinnen inkluderas. Naturen underlättar också de utmaningar som elever med särskilda behov kan ställas inför.³⁶

³² A Fine, "The state of Animal-Assisted Interventions, Addressing the Contemporary Issues That Will Shape the Future", *International Journal of Environmental Research and Health*, 2019.

³³ Förmågan att stå emot förändringar, återhämta sig och fortsätta att utvecklas.

³⁴ C Lloyd, *Moments of meaning*, doktorsavhandling, Uppsala universitet, 2018 och webinarium, Existentiell hälsa – en outnyttjad resurs, Sveriges Kommuner och Regioner, 20201209.

³⁵ C Melder *Vilsenhetens epidemiologi*, doktorsavhandling, Uppsala universitet, 2011.

³⁶ A Szczepanski & J Faskunger, "Klassrum med himlen som tak", *Forum för ämnesdidaktik*, nr 10 Linköpingsuniversitet, 2018.

För personal och pedagoger kan mer naturlig miljö i förskola och skola underlätta arbetet, ge större möjligheter till att individanpassa samt gynna demokrati och utjämna maktbalansen mellan barn/elever och pedagoger.

Maria Hammarsten, dr i pedagogik, visar att möjligheter att vara i skogs och -eller trädgårdsmiljö integrerat med vanlig skolundervisning kan utveckla förmågan till ”ekologisk läskunnighet”, öka upplevelse av anknytning till miljön, möjliggöra nya praktiska färdigheter och kunskap samt engagemang för att ta hand om andra arter och miljön.³⁷

Uttryckandekunst och mänsklig utveckling

Uttryckandekunst innebär kommunikation genom fler språk än de talade orden och att flera modaliteter³⁸ är aktuella samtidigt. På det sättet kan läkande processer startas med fördjupning av förståelse och självinsikt.

Per Apelmo, uttryckandekonstterapeut och leg psykoterapeut och pedagogikforskare Dan Tedeljung beskriver lek och kreativitet som grundläggande för mänsklig utveckling. I sina studier lyfter de fram ett förhållningssätt, i linje med Uttryckandekunst, som bygger på kunskapen om att vi människor bär våra minnen i våra kroppar och kan göra dem tillgängliga för oss genom lek och kreativitet.³⁹ Kroppen signalerar när vi är vid hälsa, när vi genomgår kriser, utsetts för stress och när vi gör positiva eller negativa livsval. När vi får kontakt med våra kroppar och våra sinnliga upplevelser öppnas möjligheter för nya sätt att komma i kontakt med oss själva och varandra. I min egen masteruppsats pekar jag också på att ungas möjlighet att finna livsriktning även kan understödjas av miljön.⁴⁰

Pedagogiskt förhållningssätt och subjektiverande pedagogik

Hälsoträdgårdsprogrammets pedagogiska förhållningssätt är ett subjektiverande förhållningssätt där vi arbetar med hänsyn till hela människan från ett salutogent perspektiv.

³⁷ M Hammarsten et. al., ”Developing ecological literacy in a forest garden, children’s perspectives”, *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 19, s 227-241, 2019.

³⁸ Olika sätt att uttrycka innehåll i kommunikationssituationer. I uttryckandekonsten olika konstuttryck som t ex bild, musik, dans-rörelse.

³⁹ Per Apelmo och Dan Tedeljung, ”Lek som pedagogisk filosofi och praxis – en pedagogik och etik för sociala sammanhang”, Lunds Universitet, väntar på publicering. Samt med medförfattare Hannes Lundkvist, ”Högskolepedagogisk utveckling i teori och praktik”, *Mälardalen Studies in Educational Sciences No 35*, Referegranskad forskningspublikation, Eva Ärlemalm-Hagsér och Marie Öhman (red.), kap 3, 2018.

⁴⁰ Eva Solhäll, *Platsens betydelse för praktisk klokhet*, Södertörns Högskola, masteruppsats, 2019.

Jämlika möten, ansikte till ansikte är en av grundpelarna i subjektiverande pedagogik. Liksom att se den andre som en person med egen agens och att som pedagog stödja dennes utveckling av det egna värdet och inre kompass, empowerment. Social samvaro och att bli sedd är en förutsättning för att kunna skapa en god självbild. Vi ”blir till” i samspel med varandra. Subjektiverande pedagogik har sin bas i att nyfiket, ickedömande möta den andre som en människa, ett subjekt, med värde för sin egen skull. I motsats till ett objekt för mig själv att hantera. Till exempel i en pedagogiksituation där vi lär av den andre och tillsammans utvecklas och förändras i stället för att ”lära ut” till någon som förväntas ”lära in”.⁴¹

Programmets filosofiska bas beskrevs ovan som att sträva efter subjekt-subjekt relationer. I det levda livet är de inte alltid lätt att särskilja. Arbetet innefattar exempelvis också reflektion och kommunikation mellan aktiva aktörer. Där talar vi *om* och inte *med* och befinner oss därmed i en subjekt-objekt-relation i förhållande till deltagarna. Båda perspektiven kan behövas, men de bygger olika samspel och därmed också olika möten.

Subjektiverande pedagogik springer också ur möjligheter till att vara nyfiken, leka och känna upptäckarlust. Det kräver en trygg miljö och ett ickedömande förhållningssätt. Vi strävar till att skapa en trygg jämställd atmosfär där vi alla är deltagare i en lärandemiljö men har olika roller när vi möts. Ledare för gruppen håller i ram och process. Att lämna ”den inre domaren”, bedömning av sig själv, varandra och varandras uttryck, är en del av pedagogiken. Vi uppmanar till att skapa dialog med samtidig respekt för vars och ens gränser för det vi delar av personlig och privat karaktär. Lärandet sker i relation till och i interaktion med andra människor, djur och natur i Hälsoträdgården. Gruppen i sitt gemensamma arbete är en viktig del. Arbetet stödjer utveckling av empati, aktivt lyssnande, planering och genomförande av ett kollektivt arbete. På detta sätt skapas en upplevelsebaserad lärandemiljö där kunskaper och erfarenheter vävs samman och fördjupas.

Interventioner

En intervention för hälsa är en handling/insats som genomförs med eller för en person eller population med avsikt att bedöma, förbättra, upprätthålla, främja eller förändra dennes hälsa eller fungerande.⁴²

⁴¹ S Todd, *Att lära av den andre*, Studentlitteratur, 2008.

⁴² <http://www.who.int/classifications/ichi/en/>

Natur och djurunderstödda interventioner är ett förhållningssätt, en metod/insats som kan formas till koncept för att möta människor i både terapeutiska, pedagogiska och andra sammanhang för friskhållande, förebyggande och utvecklande aktiviteter i möte med djur och natur. Interventionerna ska innefatta hänsyn till välmående och välfärd för både utövare, natur, djur och mottagare av insatserna. Kreativa uttrycksformer, uttryckandekunst, som intervention är även det ett förhållningssätt som kan utgöra basen för koncept inom samma områden. I Hälsoträdgårdens koncept lägger vi också till interventionen att medvetet lyfta existentiella frågor och samtal om livet.



Redovisning, utvärdering och reflektion av grupp ht-20,

Hälsoträdgården som läkande pedagogiskt rum.

Del 2

Genom att genomföra en utbildning eller annan intervention i en läkande miljö, i den fria naturen eller en formgiven trädgård förändrar vi miljön för vår målgrupp. Vi placerar insatsen i en trygg plats lämpad för människors välmående, som i Hälsoträdgårdsprogrammen är ungdomar med särskilda behov.

Färentuna Hälsoträdgård

Färentuna Hälsoträdgård är en 2500 kvm stor trädgård tillrättalagd med Alnarps Rehab-trädgård som modell. Naturen är så varierad och rik på arter som möjligt samt vårdas och sköts för att skapa förhållanden och miljöer för en så stor biologisk mångfald som möjligt. Utformningen är lagd utifrån naturkaraktärer och teori om stödjande miljöer samt med inspiration från utmanande och restaurativ/återhämtande hälsoträdgårdsdesign, formgivning.

I Hälsoträdgården finns känsla av en liten park med gamla träd och stenar tillsammans med varierande naturtyper. Trädgården är planerad för ytor med öppenhet och områden med mer skydd. Här finns platser för vila och arbete, enskildhet och samvaro. Många möjliga sittplatser erbjuds, sittgunga, hängmattor, samt ytor för rörelse och dans.

Trädgården är naturligt i tre etager, med låga höjdskillnader. Flera vattenspeglar finns. Den största är ett dammsystem med två dammar med en bäck som rinner i en naturlig höjdskillnad, från det västra hörnet ned till mellanetaget. Det är plant och lättåtkomlig för alla. Dammarna och de andra små vattensamlingarna, fågelbad och näckrosdamm, är en viktig del av formgivningen för välmående både för människor, djur och insekter. I trädgården finns också en bikupa och för bina är vattnet vitalt under heta sommardagar. Den lägsta delen i trädgården innehåller området för enskildhet och kontemplation, fruktträdslunden och odlingsområdet. I söderläge finns här det område som är öppet med rymd och möjlighet att känna på väder och vind. Här ligger också en eldplats för möte och berättande, att vila ögonen i elden - spontan fascination och samkväm med t ex grillning och lekar.

Färger på växter har så långt de naturligt trivs, tillrättalagts för att stimulera lugn alternativt mer aktiva impulser. Ett växthus/glashus utvidgar trädgårdens möjligheter, förlänger

säsongerna och skapar möjlighet att vara skyddad inne och samtidigt ha känslan av att vara ute. Växthusets inredning är planerat med tyngdpunkt på människor och möten. Här finns, liksom i trädgården, ett hörn för enskildhet och vila, i motsatta hörnet bänkar för arbete och utmed väggarna små odlingsbäddar samt i centrum, sittgrupp för samvaro.

I norrläge i trädgårdens mittersta etage ligger ett område för praktiska ting. Två enkla övernattningsstugor, utedass, snickarbod och ved – samt virkesskjul. I mittersta etagen ligger också huvudstugan med pentry och ateljé för skapande. Intill stugan finns också välkomsträdgården som är den del av trädgården som minner om historia och tradition.

Runt i trädgården finns möjlighet för sinnesvandring genom olika typer av växtlighet som lövträd med stora ekar och lövvalv, barrträd, planerade rabatter och lite vildvuxnare områden. Olika växter kan väcka sinnen, syn, smak, lukt, hörsel och känsel. Genom att trädgården är lite kuperad ges också möjlighet till det kinestetiska sinnet och rumsliga upplevelsen att aktiveras. Underlaget när man promenerar varierar från gräs, barr, mossa, grus, stenplattor, jord och bark/löv och kompletteras med en sandhög där man kan ta av skorna och låta sanden kännas under fötterna och mellan tårna.

Hälsoträdgården ligger i lantlig omgivning. I tre väderstreck kring finns hästhagar eller ängar innan man ser hus med grannar. Åt väster och nordväst finns stall och strax därbakom ”våra” skogsdungar.

Djuren

Vilda djur och insekter som till exempel rådjur, ekorre, fåglar och fjärilar lägger till ett naturligt sätt att tala om ekosystemet och vårt beroende av naturen. De bidrar också till utomhuspedagogik samt välmående och upplevelse av tillhörighet till ekosystemet.

De djur som bor på gården, som sin trygga plats och sitt hem, är två katter och en ung hund (Flat Coated retriever), fem vuxna höns, en tupp och två unghöns. Det finns en bikupa, en topplistikupa med bin som, så naturligt som möjligt, får bygga sina vaxramar själva. I de båda dammarna finns fisk sammanlagt 4 Koikarp , 8 Guldfiskar, 4 Guldid och ett antal yngel. Planen är att lägga till kanin för att ge ytterligare möjlighet att umgås med och sköta smådjur.

De domesticerade djuren bemöts utifrån ”de fem friheterna”⁴³. (1) frihet från hunger och törst, (2) frihet från obehag, (3) frihet från smärta, skador och sjukdomar, (4) frihet att uttrycka normalt beteende, (5) frihet från rädsla och ångest. Den frihet som är den största balansgången i och med att djuren möter besökare, är att få leva och uttrycka normalt beteende för sin art. Vi ser till att djuren får vila och avspänning mellan sina arbetspass och då kunna vara naturliga och gå fritt. Vi följer den internationella organisationen IAHAIO:s⁴⁴ rekommendationer för djur i socialt arbete. Arrangemanget kring djurens boendeytor och skötsel sker enligt gällande normer och regler på Jordbruksverket och Länsstyrelsen. En lokal veterinär ansvarar för hunden och katterna. Distriktsveterinär är kontakt för hönsen. Gården är anmäld som besöksgård och bisamhället är anmält hos bitillsyningsman på Länsstyrelsen. Verksamhetsansvarig i hälsoträdgården är leg. Specialistsjuksköterska och därmed också registrerad som vårdgivare hos Socialstyrelsen.

Hälsoträdgården som läkande pedagogiskt rum

För att möta den komplexa problematiken för målgruppen har vi satt samman ett program med flera perspektiv utifrån ovanstående beskrivna forsknings- och praxiserfarenheter.

- Vi vistas i den läkande miljön i och omkring Färentuna Hälsoträdgård och ateljé.
- Ungdomarna får möjlighet till rörelse, uttryckandekunst, utevistelse, kontakt med djur.
- Vi tillämpar subjektiverande naturhälsa-pedagogik.
- Vi lägger till en yta och ett förhållningssätt för att öppna för samtal om livsfrågor.

Programmets praktiska form och innehåll

I programmet kommer små grupper på ca 4 deltagare regelbundet till Färentuna Hälsoträdgård, integrerat med ordinarie skolundervisning. För grupp ht-20 var det 4 deltagare som fullföljde programmet, tre pojkar och en flicka. En 5:e elev var med en inledande träff men avstod sin plats.

⁴³ , M-J Enders Sledgers et. al., ”Animal-Assisted Interventions Within an International Perspective: Trends, Research, and Practices”, *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-815395-6.00030-4>, Chapter 30, 2020.

⁴⁴ Förkortningen IAHAIO står för International Association of Human-Animal Interaction Organizations och är en ledande, världsomspännande förening för organisationer som arbetar med att främja området människa-djurinteraktioner.

Grupperna leds av mig, Eva Solhäll, som specialistutbildad verksamhetsledare i Hälsoträdgården. Tillsammans med gruppen kommer varje gång en pedagog eller resursperson ifrån skolan. Det visade sig i grupp ht-20 att det hade betydelse för vissa av deltagarna att det var förutsägbart vem som skulle följa med från skolan. Bitr. rektor på skolan med ansvar för elever i årskurs 4–9, deltog också vid introduktionsdagen.

Programmet innefattar en intensivare termin med besök en gång i veckan som trappas upp till två gånger i veckan samt utfasning med först en gång i veckan och följande termin, en gång per månad. Varje besök är ca 3 timmar långt och har teman utifrån årstid i naturen, i trädgården, folklivstradition och existentiella teman i enlighet med WHO:s undersökningar. Träffarna har samma struktur med uppstart, veckans dikt, incheckningsrunda, lunchmatsäck alternativt grillning, sysslor, skapande/hantverk, samtal om livet, fika, reflektionsarbete och avslut. För grupp ht-20 blev det sammanlagt 30 tillfällen. Ett par besök ställdes in på grund av C19 och där på följande personalbrist.

Deltagande i sysslor i Hälsoträdgården innefattar bin, smådjur, höns, odling, skörd och skötsel samt aktiviteter i bygge, bakning, saftning och mos, skapande och hantverk. Dessa varierar naturligt utifrån årstid och på lämplig tid under träffarna sker ofta en trädgårdsvandring med samtal eller ledarlett rörelsemoment. Förutom att sköta och umgås med djuren har sysslorna två huvudinriktningar - bygg och trädgård/odlingsarbete. Varande i och upplevande av djur och miljö är en viktig del. Skapande och hantverk är antingen på schemat utifrån temat eller ett valbart alternativ. Vissa särskilda psyko-emotionella pedagogiska arbetsmodeller och ledarledd rörelse ingår. Skogsvandring ”På tur med djur” tillsammans med häst och gårdens hund, schemalagt vid vissa tillfällen. Dessa tillfällen leds av särskild hästpedagog.

Urval av deltagare

Deltagarna rekryterades från en kommunal skola. Pedagoger och skolledning tog ställning till vilka elever som kunde ha mest nytta av att delta i programmet. Två deltagare gick i särskild undervisningsgrupp, en deltagare i ordinarie klass och en hade anpassad studiegång.

Jämlikhet

Deltagande i gruppen i Hälsoträdgården har endast utgått ifrån de specifika ungdomarnas behov och bedömda möjligheter att ha nytta av programmet och har inte påverkats av andra särskiljande aspekter.

Kontakt föräldrar och familj

Under planeringstiden för grupp ht-20 bjöds föräldrarna och eleverna in till separata informationsmöten tillsammans med personalen i skolan om möjlighet för barnen/ungdomarna att delta i programmet. Där fick de även en informationsbroschyr att ta med hem. Skolledningen beskrev dessa möten som positiva.

Under programmet har vi på olika sätt haft kontakt med föräldrar och familj. Skolans ordinarie kontakter har löpt på samt särskilda möten i anledning av elevers utveckling och situation. Inför starten av programmet bjöds föräldrar in att komma på besök i Hälsoträdgården tillsammans med sina barn. En förälder gjorde detta. Föräldrar har även spontant tagit kontakt med mig som ledare. Dessa spontana samtal och mailkontakter har innefattat både frågor och tankar om elevens skolprestation i förhållande till programmets pedagogiska upplägg och positiva beskrivningar av deltagares utveckling i hemmet och i skolan. De har också varit önskemål om att boka tid för extra besök för hela familjen och släktingar samt önskemål om träff före ett schemalagt tillfälle. Vissa föräldrar har även ibland skjutsat och på det sättet haft fysisk kontakt med trädgård, omgivningarna och mig som ledare.

Samtycke

Deltagande i programmet har varit en del av ordinarie undervisning förlagd till annan plats. Föräldrarna tackade ja till deras barns möjlighet att delta, efter informationssamtal i skolan före programmets start.

Föräldrar har givit sitt informerade samtycke, muntligt och skriftligt, till ungdomarnas deltagande i utvärdering och rapportens spridning. De unga själva har också givit sitt samtycke.

Nytta

Unga med särskilda behov är en sårbar grupp. För att visa nya möjligheter för undervisning och elevhälsa menar vi att det ändå är viktigt att skriva fram en redogörelse för programmet och de resultat som gjorts. Ett övergripande syfte med programmet är att på sikt förebygga ohälsa och bryta trenden av risk för utanförskap. För individen - att lära nya sätt, att lära *på* nya sätt och att finna inre styrka som ung individ. För skola och elevhälsa – att utveckla pedagogik som passar fler och kunna möta även de mänskliga behov som träder fram. Båda dessa perspektiv utgör grogrund för utveckling *från* risken för utanförskap, negativa mönster och stagnation *till* mer inkludering i ordinarie skolmiljö och samhälle.

Metod för utvärdering

Utvärderingen har sin grund i hermeneutik och fenomenologi med bas i kvalitativa metoder. (Se kapitel om vetenskapstradition.) Kvantitativa data beträffande skolnärvaro och uppfyllandemål enligt läroplan har samlats in. I början av terminen, i samband med start av programmet svarade ungdomarna, med hjälp av smileys, på ett antal frågor om hur de har det i skolan. Frågorna handlar om att känna sig sedd, koncentration och arbetsro, att våga fråga när man inte förstår samt tro på sig själv och känsla av att vara ok.

Jag som verksamhetsledaren i Hälsoträdgården har faciliterat utvärderingen och samarbetat med skolledning, pedagoger och kurator på skolan.

För att besvara utvärderingsfrågorna har vi:

- A) Underhand uppmärksammat deltagarnas utveckling (pedagoger och ledare i Hälsoträdgården) och jag som verksamhetsledare har fört daganteckningar.
- B) Jag har genomfört semistrukturerade intervjusamtal med pedagog i särskilda undervisningsgruppen samt haft underhandskontakt med både skolledare och pedagog. Samtalen har skett över telefon och vid fysiska möten med resursperson som deltagit mycket tillsammans med gruppen. Skriftliga anteckningar har förts och sammanställts. Samtalen har handlat om pedagogernas upplevelse av ungdomarnas utveckling samt om kommunikation. Utifrån praktiska hänsyn har samtalen anpassats till terminen, tid, avslutning och skolpersonalens höga arbetsbelastning. Genom mailkontakt via skolledare har också övriga mentorer och ansvariga lärare för deltagarna i ordinarie klass och med särskild undervisning, givit sin syn på elevernas utveckling.

- C) Förberett och genomfört samtal med de av deltagarna som haft möjlighet. Dessa genomfördes som en semistrukturerad intervju tillsammans med kurator. De spelades, med deltagarnas samtycke, in på ljudfil. Samtalen var i linje med utvärderingsfrågorna samt med bakgrund i de frågor deltagarna svarat på i starten. Intervjuer med ungdomarna genomfördes av annan person än de som varit direkt involverade i programmet för att de unga skulle kunna känna sig friare i sina svar och att så långt möjligt undvika jäv-situation. En av deltagarna avbokade sina samtalstider. För ytterligare en fungerade det inte att boka samtalet. Denna senare deltagares föräldrar gav dock information via spontan mailkontakt. Två deltagare genomförde samtalen. Den ena ljudfilen hängde upp sig i överföringen och är således inte med i utvärderingen. Det inspelade och överförda samtalet har transkriberats av mig.
- D) Skolan har tagit fram och förmedlar data om skolnärvaro och måluppfyllelse.

Utmaningar i utvärderingen

Varje beskrivning av arbete behöver göras med en ansats som överensstämmer med arbetets art och de frågor man har. Det har vi gjort. Dock, detta är inte en forskningsstudie. Den här rapporten är en vetenskapligt korrekt beskrivning av den intervention som programmet innebär, bakgrundsteorier och de resultat som visat sig. Därmed samlar vi erfarenheter och kan erbjuda ett koncept att fortsätta utveckla för elevernas bästa. Förståelse av de goda resultaten för grupp ht-20 behöver, liksom i studier om ungdomars arbete på gård eller andra studier som gjorts i fältet, ses som en sammanflätning av flera delar av interventionen.

Generellt finns utmaningar i att genomföra randomiserade, kontrollerade forskningsstudier av ett arbete av det slag som Hälsoträdgårdsprogrammen erbjuder och till den målgrupp som de vänder sig till. Etiska ställningstaganden behövs för att säkra deltagarnas välmående. Proceduren med mätningar före, under och efter interventionen är utmanande i en komplex intervention med många parametrar och en målgrupp med varierande behov. Studier med kontrollgrupper, i likhet med medicinska studier där man till exempel kan använda sig av placebo, är inte tänkbart att genomföra i den typ av arbete programmet innefattar både praktiskt och på ett etiskt försvarbart sätt.

I samband med utvärdering av arbetet i grupp ht-20 har vi ställts inför ett antal särskilda förhållande som vi behövt förhålla oss till. Gruppen var en liten grupp med 4 deltagare.

Därav kan vi se tendenser för eventuella generaliseringar. Det är jag själv som har haft en central roll för att facilitera utvärderingen samtidigt som jag varit verksamhetsledare. Kommunikationsvägarna mellan mig och den som skulle intervjua ungdomarna samt kontakt med pedagoger har varit praktiskt utmanande bland annat på grund av deras arbetsbelastning.

Min roll som samtidig verksamhetsledare och utvärderare

Vetenskapsteoretikern Donna Haraway talar om att vi alltid finns i ett sammanhang, i en position. Hon beskriver det aktiva förkroppsligade seendet och att, att förstå förutsätter att du tolkar. I tolkningen är du din kropp i en specifik situation och erfar upplevelser som levande människa. Din historia påverkar dig och dessutom på vilket sätt som du blir engagerad i en undersökning och vilka frågor du ställer. För att *se* bra, säger Haraway, måste du erkänna att denna typ av *seende* är förkroppsligat och därför ökar också ditt ansvar som forskare. Hon betonar att, att *se* betyder ett *seende* från en särskild position och att ansvaret som forskare innebär att kunna byta position.⁴⁵

När jag observerar ungdomarna i Hälsoträdgården som jag har skapat, i ett program som jag har format och dessutom med den förförståelse som jag har om målgruppen, måste jag vara uppmärksam på mitt ansvar att byta position för att se så klart som möjligt när jag observerar deltagarnas utveckling.

Jag vill också lyfta in svårigheten i att tala för en sårbar grupp. Professor Linda Alcoff belyser problemet med att när vi talar för andra, trots goda intentioner, riskerar vi att förstärka utanförskapet genom att peka ut dem som annorlunda och därmed exkludera dem än mer.⁴⁶ Genom att jag arbetar med och ”talar för” ungdomarna i programmen behöver jag vara medveten om den här processen så att jag inte ökar ett utanförskap som de redan riskerar.

Etisk diskussion och riskfaktorer

Deltagarna har aidentifierats. Foton har tagits där inga ansikten syns, t ex ryggar, händer och fötter i aktivitet. Insamlat material behandlas med sekretess. Vi har inte samlat in mer data, intervjusvar eller annat material än som räcker för att svara på utvärderingsfrågorna.

⁴⁵ D. Haraway, *Apor, cyborger och kvinnor: Att återuppfinna naturen*, Eslöv, Brutus Östlings bokförlag Symptomium, 2008.

⁴⁶ L. Alcoff, ”The problem of Speaking for Others”, *Cultural Critique*, 20, 1991–1992.

Jag som verksamhetsledare är tränad i att möta människor i skapande och utemiljö samt i den typ av eventuella konfliktsituationer som kan uppstå under träffarna. Det har alltid varit en pedagog/resurs med från skolan som kunnat bistå och som också stått för kontinuitet till skolmiljön för att kunna följa upp händelser och aktiviteter i Hälsoträdgården.

I strävan efter att skapa kontinuitet och möjlighet för ämnesintegrering är det viktigt att vi har hållit öppenhet för programmet och samtidig sekretess i förhållande till personlig information och samtalsinnehåll. Skolans bedömningskriterier och Hälsoträdgårdens ”ickedömmande”-arbetsätt är på ett sätt motpoler. Vi strävar efter att hitta kommunikationsmodeller skola – program, som är hjälpsamma för ungdomarna.

De risker som kan finnas i att arbeta i utemiljö med eventuella skador genom t ex redskap, att snubbla eller vara med djuren är i betydlig grad mindre än de vinster deltagarna kan få av att gå programmet och höja sin livskvalitet och studiemotivation. Det finns skyltar på flera ställen om hur man som deltagare går tillväga när man ska utföra sysslor. Det finns även skyltar om att vattnet är djupt i dammarna och man får heller inte bada med fiskarna. Beträffande zoonotiska sjukdomar har vi handtvättsmöjligheter både utomhus och inomhus. När man byter sysslor eller går till fika anmodas deltagarna att tvätta händerna. Det finns skoskydd alternativt särskilda skor att ha när man jobbar med hönsen. Hönorna får sin mat inne för att undvika infektioner från vilda djur. Vi samtalar också om riskerna för överförbara sjukdomar mellan djur och människa.

Att byta miljö

Att programmet var förlagt i annan plats än i skolan tycks för grupp ht-20 till största delen bekräfta de positiva teorierna kring att byta miljö till en trygg tillrättalagd plats. Deltagarna har samtliga beskrivit att de uppskattat möjlighet att få åka iväg för ”paus”, dels själva miljöombytet och dessutom miljön i sig, som är helt annorlunda i förhållande till ordinarie skolmiljö. Beskrivningen har skett både under våra träffar, till skolpersonal och i intervjusamtal. Enligt intervju med pedagogen frågade och pratade särskilt en av deltagarna tydligt och positivt om Hälsoträdgården mellan besöken.

I intervjusamtal med pedagog från särskilda undervisningsgruppen framkom en faktor som handlade om att inte känna sig utpekad. Syftet med programmet är bland annat att möjliggöra minskning av risken för stagnation gällande utanförskap. Att förlägga programmet utanför

skolan innebär en balansgång. I vågskålarna finns det som kan betyda att vara utanför också genom att få undervisning på annan plats och i den andra vågskålen känslan av att få åka iväg och lära i lugn och ro, utan press och ”insyn” av andra samt genom en pedagogik i en miljö som är anpassad, annorlunda än skolans. Att få något särskilt till sig som kan innebära att tillägna sig nya sätt som man senare, stärkt, kan överföra till ordinarie skolmiljö. Pedagogerna i skolan beskrev situationer som bekräftade det senare. Liksom också flera deltagare gjorde i spontana samtal under programmets gång. Medföljande pedagog uppfattade det någon gång som att deltagare ville undvika att visa att de åkte till Hälsoträdgården och samtidigt gånger där andra skolelever blev nyfikna och också ville prova att gå programmet.

Resan till Hälsoträdgården gjordes med buss första delen av programmet och med bil efter försök att ytterligare tillrättalägga pga det praktiska med buss, tider, andra skoluppgifter och schema. Det visade sig att förändringen också gav komplikationer. En av deltagarna tyckte att det blev för trångt i bilen och ville inte sitta tillsammans med de andra. Efter ytterligare en tid löstes detta med att hen åkte i framsätet. Rapporten tar upp detta för att visa hur både små och stora tillrättalägganden kan påverka en sådan här insats. Vi kan inte förutsäga allt och samtidigt göra vårt bästa för att planera så noga som möjligt med de erfarenheter vi samlar.

Övervägande positiva scenarios kring att byta miljö förmedlades både av pedagoger och av deltagarna själva. Två deltagare bjöd med familj, släkt och vänner för att utanför programmets schema se miljön och Hälsoträdgården. De talade senare positivt om detta. En deltagare som efter programmet anmälde sig till Sommarläger i Hälsoträdgården bjöd med sitt syskon.

Kontakt deltagare, miljö och djur

Programmets teoretiska och filosofiska bas lyfter in miljön och djuren som en viktig faktor för individuell och social utveckling, välmående, lärande och resiliens. Våra erfarenheter i programmet bekräftar detta. I Hälsoträdgården är lugn, relativ tystnad, djur och en liten grupp människor att förhålla sig till. Samtliga deltagare uttryckte vid flera tillfällen spontant och vid samlingar att det var skillnad från skolan, skönt och vilsamt. Pedagogerna lyfte fram miljön och att lära genom att göra som en del i det de uppfattade som viktigt för fortsatt lugn, koncentration och lärande i skolmiljön. Den deltagare vi har med på intervju lyfte fram miljön, att vara ute, jobba tillsammans, få frisk luft och att möta djur som något som skapade lugn och som bar vidare till att känna sig lugnare och kunna koncentrera sig bättre också i skolan. När vi under programmet samtalade kring livsteman framkom också att miljön och

den lilla gruppen, stärkte möjligheten att samla sig, uttrycka tankar och känslor och att känna samhörighet. Alla deltagare sa tydligt att samtal om livet är viktigt men menade att det är svårt att genomföra i vanliga skolmiljön.

I Hälsoträdgården finns möjligheten att dra sig tillbaka och vara en stund för sig själv. Vid flera tillfällen utnyttjade deltagarna detta och uttryckte att det var skönt och vilsamt. Under några av dessa stunder slöt jag upp och lågmälda möten utvecklade sig som sedan kunde leda framåt för andra tillfällen, både beträffande anknytning och beteende. Ett sätt att förstå det i relation till teori är att miljön i sig stödjer både kontakt med sig själv och med en annan.

Vädret varierade. Det att uppleva väder och skillnad är en del av det sinnliga som ger kroppskänedom och känsla av sammanhang. Med programmets teoretiska bakgrund kan vi tänka att också det är en del i ungdomarnas växande. Ibland var deltagarna inte rustade med kläder som funkade i kalla eller regniga väder. Det är en utvecklingsmöjlighet för framtida grupper. Vi förhöll oss så att vi gjorde brasa, att dela upp uppgifter i ute och inne-uppgifter eller att vara ute del av dagen och inne resten.

Djuren tycktes generellt vara ett viktigt inslag. Både att umgås med, sköta om, ta ansvar för och som samtalsämne och ”starter” för att samtala om andra teman. Hunden var en individ som vi alla ömmade för, kunde skratta tillsammans med och skydda. Ibland ville de skydda katterna från honom vilket till exempel kunde leda fram till samtal om vem som kunde ta vara på sig och hur språket mellan och inom olika arter är. Samtliga deltagare uttryckte ofta mot slutet av dagarna att djurkontakten gav lugn och att de var en viktig del av behållningen.

Ungdomarna kom till Hälsoträdgården så frekvent att både katter, hund och höns lärde känna dem och vise verca. Hunden var valp när programmet började och var livlig och hoppig. Ibland kunde det vara lite för livligt och åter vid andra tillfällen steg kontakten fram särskilt tydligt som i teorierna beskrivs som human-animal-bond. Att sitta lugnt och luta sig mot varandra. Att namnge en höna som man gillar. Att ha hundens huvud i sitt knä. Att sitta på gräset med katt i famnen och bara vara. Detta tycktes stärka både deltagare och djuren vilket syntes som lugn och mjukt, samlat sinnelag hos båda. En av deltagarna var särskilt intresserad av hunden, satt med honom och pratade om hundars beteende och hur han själv påverkade och påverkades av hunden. För ytterligare en annan tycktes också djuren ha särskild betydelse. Hon var med dem, samtalade med och om dem och skötte om dem. Hennes gymnasieval blev senare ett program som innefattade djur.

På tur med djur och hästpromenad var uppskattat. En deltagare hade tidigare erfarenhet och hjälpte de andra. Jag uppfattar det som att det också stärkte gruppen. Teoretiska och salutogena perspektiven blir till praktik - att själv må bra genom att hjälpa andra. En av hästarna såldes under programmet och det blev ett avbräck för en av deltagarna som saknade hästen. När vi promenerade med hästarna fick deltagarna möjlighet att i sina kroppar varsebli på ett nytt sätt i förhållande till ett stort djur. Min och medföljande pedagogens upplevelse var att det gjorde skillnad i hur deltagarna sedan rörde sig och förhöll sig i kroppen. Att leda ett stort djur gör att man förutom kontakten med djuret bland annat får känna sin styrka, bemästra både kropp och osäkerhet samt nya färdigheter som stärker självkänsla. Detta i sin tur hade potential att överföras till vardagen, vilket bekräftades vid intervjun med pedagogerna.

Aktiviteter

Aktiviteterna i Hälsoträdgården har vävts samman med samtal, lunch/fika och vid behov, att stanna upp för att ta tag i situationer som kräver till exempel att träna konflikthantering eller extra stöd till någon av deltagarna. Allt, både aktiviteter, samtal och stöd är en helhet och medvetet planerad och strukturerad i enlighet med programmets teoretiska, filosofiska och pedagogiska bas. Att det är sammanvävt gör också att förståelse av resultaten behöver ses i ett perspektiv där flera delar av interventionen kan ha haft betydelse. Vi (jag och skolpersonal) tolkar det som att det, liksom i studier från till exempel ungas arbete på gårdar, är flera faktorer som spelar in och att de också samtidigt ger synergier för de unga.

Under de första träffarna introducerades sysslorna och ungdomarna provade på tillsammans med mig och medföljande personal. Vartefter deltagarna blev mer hemmastadda och vi lärt känna varandra fungerade det alltmer att genomföra sysslorna mer självständigt. Sysslor som innefattade verktyg genomfördes alltid tillsammans med vuxen.

Vissa sysslor var dagliga som till exempel att mata och sköta höns, fiskar och mata vildfåglar. Det fördelades utifrån önskemål och turtagning. Det blev snabbt en rutin som fungerade över tid. Andra sysslor varierade utifrån årstid och erbjöds som en av ett par att välja. Ofta var de valbara sysslorna indelade i trädgårdsrelaterade sysslor eller byggrelaterade sysslor. Vid andra tillfällen delades gruppen in i arbetslag som varierade över dagen med till exempel utejobb och innejobb som exempelvis bivaxsalva, fröbollar eller äppelmos.

Att upptäcka att man känner igen eller att man lär nytt av helt annat slag än i ordinarie skolmiljö framkom som en viktig del för flera av deltagarna. Detta tycktes spilla över till känsla av förmåga även i skolan. En person uttryckte inte detta på samma sätt men beskrev många gånger att dagarna var roliga. Särskilt i kontakt med djuren.

Att växa socialt och som individ

Vi blir aldrig färdiga i vår utveckling till människor. Den pågår hela tiden vare sig vi är barn, ungdomar eller vuxna. Jag som ledare påverkas av dem jag möter och är aldrig samma när jag lämnar en grupp som när vi först träffades. Det är också så att samtliga deltagare i grupp ht-20, var och en på sitt sätt, utvecklades under det år som programmet pågick. För det krävs mod och trygghet. Jag uppfattar det som att vi tillsammans lyckades skapa en trygg atmosfär, som gjorde det möjligt för deltagarna att vara modiga. Det bekräftas till exempel av att ungdomarna uttryckte att de kände sig som en del av ett större sammanhang i gruppen i Hälsoträdgården och av intervjun med deltagare som berättar att det kändes tryggt och att det ibland var liksom en ”familj”. Det blev synligt både under våra träffar i Hälsoträdgården, i skolan och i hemmet, som föräldrar vittnade om i spontana mail.

Det vi uppmärksammat är till exempel att från att tidigare i stort sett inte säga något, spontant berätta hur dagen varit och vad den innehållit när man kommer hem. Att öka sin förmåga att ta tur i samtal och sysslor när vi arbetade i trädgården. Att öppna för mer kontinuitet i relation. Att prova nya sätt i kontakt med andra. Att låta sin egen röst bli hörd. Att ta hand om och skydda sig själv. Att samarbeta. Att stå ut när de händer fler saker i samma rum och samtidigt sätta sina egna gränser för att få arbetsro. Att ställa frågor för att kunna gå vidare i en uppgift. Att kunna stå ut mer med motgångar och prova igen för att sedan lyckas. Att förändra sin kroppshållning och befinna sig mer i sin kropp, i balans än tidigare. Att välja, samtidigt som det innebär att välja bort något annat. Att förtydliga hur man själv menar fast det är lite svårt. Att glädjas åt olika saker och hoppas att det ska bli roligt. Att glädjas åt något bra man själv gjort. Att kunna bli arg och att låta det lägga sig igen. Att försöka förstå någon annan. Att hjälpa någon annan. Att ta emot hjälp. Att använda erfarenheterna från samarbete i Hälsoträdgården till situationer i skolan.

En reflektion med bakgrund i programmets teoretiska bas är att programmets förhållningssätt, miljön och sysslorna gav möjlighet att öka inte endast de faktiska färdigheterna utan det tycktes också vara ett sätt att lära över ämnesgränserna, lära genom att

göra och att hjälpa varandra samt ägna sig åt något helt annat än skolarbete, vila, njuta och ha roligt. Kontakten med mig och mitt förhållningssätt professionellt och personligt, samt den atmosfär vi tillsammans skapat tycks också vara en del.

Några exempel

När dagarna startade valde deltagarna syssla och fick också dela ansvar för att själv försöka minnas så att sysslor som fler ville göra fördelades med turtagning. Det gick smidig att fördela arbetet. Det var ofta god stämning när vi arbetade tillsammans. Ofta genomförde deltagarna sysslor tillsammans. Det enda som några uttryckte att de kände lite motstånd till, var att mocka till hönsen. Ibland behövde uppgifterna brytas ned till kortare moment. Några gånger ledde arbetet fram till möte mellan deltagare eller deltagare-ledare som fick utvecklas i stället för att slutföra uppgiften för dagen. Vi samtalade om hur situationen kunde lösas och vad vi behövde säga och göra till varandra för att det skulle flyta smidigare och att fler skulle kunna acceptera hur lösningen blev. Samspelet var alltid viktigare än uppgiften i sig. Detta skulle kunna ses som en skillnad mellan programmets pedagogik och möjligheter och skolans uppdrag att lära ut specifika ämnen och färdigheter, där de båda förhållningssätten kan komplettera varandra.

Vid samlingen och avslutningen skapades en rutin som innefattade olika moment. Bland annat gick en ”talkingstick” runt i gruppen och deltagarna fick möjlighet att berätta hur man mådde eller vad som varit viktigt under dagen. Genom reflektion blir händelser man varit med om möjliga att smälta, får sjunka in för att bli erfarenheter möjliga att lära av och därmed utvecklas. Dessa moment är inlagt som en möjlighet för oss alla att samla, kristallisera och dela intryck och känslor. Det visade det sig att vi var olika i hur vi uttryckte oss och vilken förståelse vi gjorde av ord. De var lärorikt för mig och utmanade mig som ledare. Detta finns kvar som ytterligare utvecklingsmöjlighet för programmet.

En del sysslor var kroppslig påfrestande och gav genom det också deltagarna möjlighet att uppfatta sin styrka, rikta sin kraft och genomföra ett arbete som gav påtagligt resultat. Jag uppfattar att det tillsammans med hantering och umgänge med djuren skapade möjligheter för deltagarna att lära känna sin kropp och sig själv på ett nytt sätt som sedan också överfördes till andra delar i vardagen och höjd känsla av egen agens, att själv veta vad man vill, rikta sin kraft, ta initiativ och gör aktiva val i livet.

Att samarbeta och hjälpa varandra blev en del av att utföra sysslorna. Att ta tur, att lära av varandra, att hjälpas åt och att se ett lyckat resultat tycktes ge positiv känsla hos alla deltagare.

Här blir de teoretiska perspektiven kring bland annat existentiell hälsa och utomhuspedagogik bekräftade. I deltagarintervju framkom att det var användbart att tänka på samarbetet i Hälsoträdgården och överföra det till möten i skolan. Det syntes som en ny personlig styrka under ordinarie skoldagarna. Liksom det ickedömande förhållningssättet och ”den inre domaren” som blivit hjälpsam för att klara ansträngande situationer bättre även i skolan.

Konflikthantering och stärkt självkänsla

Ibland hade ungdomarna snabbt till känslor och reaktioner. De fick några gånger möjlighet att, tillsammans med mig, ta sig igenom hela processer av förståelse för sig själv, försöka förstå andra, undersöka situationen och följande konfliktupplösning. Detta tycktes stärka både individerna och gruppen. Det syntes bland annat genom att vid senare tillfällen bemödade sig deltagarna om att försöka säga eller göra på annat sätt än tidigare. Vi hänvisade också till händelserna för att förstå vidare när nya situationer uppstod. Även här var en viktig faktor att lämna ”den inre domaren” och försöka förhålla sig undersökande i stället för dömande. Jag tolkar det som en del i att bry sig om varandra och förstå att man själv och vad man säger och gör har betydelse för någon annan. Gruppdeltagare uttryckte också med ord, känsla av att känna sig hemma och höra till i grupp ht-20. Att höra till ett större sammanhang hänger ihop med att känsla av mening och det i sin tur hänger, som teorierna ovan beskriver, ihop med utveckling som individ och hållbar hälsa. Det skulle då kunna vara så att vårt sätt att vara tillsammans i programmet, låta problem undersökas och lösas upp, kan vara en del i möjligheter för deltagarna att öka självkänsla och känsla av egen agens. Intervjusamtal med skolpersonal bekräftade att flera av deltagarna förändrat beteende i skolan som kunde tyda på att de utvecklats i hur en reagerar när känslor ”trycker på”, konflikthantering och att ta vara på sig själv i situationer i skolan.

Den samlade uppfattningen hos pedagoger och mig som verksamhetsledaren var att de ungas beteende generellt förändrades till att vara mer öppet och tillgängligt när programmet löpt på en tid. Det avspeglade sig i till exempel kroppsspråk, turtagning, relationskontinuitet, öppenhet i samtal och skoj samt generaliseringsförmåga mellan olika situationer.

Deltagarintervju förtydligar att vårt sätt att vara tillsammans i gruppen också spillde över till sättet att vara med andra i skolan. Han beskrev att det blev lättare att luta sig mot att det gått bra i Hälsoträdgården och därmed också kunde gå bra i andra situationer.

Motivation, närvaro och måluppfyllelse av läroplan

Deltagarna hade lite olika problem med närvaro i ingången till programmet. Deltagare 1 och 2 hade i stort sett ingen eller mycket låg skolnärvaro under vårterminen 2020. Deltagare 3 kom periodvis till skolan men gick ofta hem när något uppkom. Deltagare 4 hade regelbunden närvaro men mycket sena ankomster och lämnade klassrummet om det hände något.

För deltagare 1 innebar höstterminen 2020 både deltagande i Hälsoträdgårdsprogrammet och byte till särskild undervisningsgrupp. Generellt har hans närvaro ökat jämfört med vt 2020. Vi tänker att de två insatserna tillsammans kan ha ökat hans möjligheter att vara närvarande i skolan. Hans skolnärvaro och närvaro i programmet följdes åt under programmet med en period av närvaro, mer frånvaro och sedan åter kontinuerlig närvaro. Förklaring till detta kan även finnas i C19 och utanför skola och program. Att hans närvaro ökade så pass mycket gjorde också att pedagogerna kunde bedöma hans skolprestationer vilket inte kunnat göras tidigare. Han presterade väl i ämnen som intresserade honom och började också att vilja presentera ämnen för sina klasskamrater.

Deltagare 2 ökade sin närvaro under hösten 2020. Den varierade och var inte alla gånger lika mellan närvaro i programmet och i skolan. Hon följde alltmer uppgjorda träffar i sin tillrättalagda undervisningsplan i skolan. Hennes skolmotivation ökade och hon började att delta i prov för att få betyg som hon tidigare inte hade haft. Under sommaren 2021 deltog hon även i sommarskola för att få tillräckligt med poäng för att komma in på gymnasiet. Från att inte ha haft närvaro tillräckligt för att få betyg presterade deltagare 2 godkänt i alla kärnämnen inför att söka till gymnasiet, som hon kom in på hösten 2021.

Både deltagare 3 och 4 slutade, någonstans vid andra halvan av höstterminen, i stort sett att lämna skolan utan stannade kvar i klassrummet även när något hände.

I och med att deltagare 3 började stanna kvar i skolan ökade också hans möjligheter att ta till sig undervisningen. Han hade fortfarande dagar då han inte gick till skolan men några veckor in på vårterminen 2021, när vi startat de månadsvisa träffarna, avslutade han sitt deltagande i programmet. Hans motivation för skolarbete och närvaro hade stabiliserats så att föräldrarna och skolpersonalen enades om att ett av programmets huvudmål hade infriats och det därför var bäst för eleven att gå vidare i ordinarie skolundervisning. I hans klass fanns då också en resursperson som kunde ge honom extra stöd.

Deltagare 4:s motivation till skolarbete ökade under höstterminen. Han stannade i klassrummet, kunde koncentrera sig mer, presterade mer och höjde betyg till vårterminsavslutningen 2021. Han berättade att han hoppades kunna komma in på gymnasium året efter. Ett alternativ var jordbruksprogram.

Covid 19

Beträffande skolnärvaro är Covid 19 en faktor som har spelat in. Både för att de unga själva har varit tvungna att stanna hemma vid minsta symtom och att detsamma gällt om deras familj varit sjuka. Detta kan eventuellt ha påverkat skolnärvaron. Det vet vi inte. Även oro för familjemedlemmar som varit förkylda kan ha spelat in. Då också en del av de ungas behov är kontinuitet och förutsägbarhet kan det också ha varit svårt att komma igång igen efter en tid när man varit sjuk och hemma.

Covid 19 har även påverkat kontinuitet för pedagoger och resursperson utifrån bemanning på skolan. Vid slutet av terminen 2020 fick några tillfällen i Hälsoträdgården ställas in pga skolledningens prioriteringar utifrån pedagogbrist. Den intensiva periodens avslutning skedde av samma anledning på skolan i stället för i Hälsoträdgården.

Kommunikation skola – programmets ledare

Underhandskontakt och intervjuer med skolpersonal har givit många viktiga infallsvinklar på kommunikationen.

I programmet ingår kommunikation mellan skola och verksamhetsledare i trädgården. Vi har haft inplanerade avstämningsmöten för att tillrättalägga löpande och för att säkerställa kontinuitet för deltagarna mellan programmet och skolundervisningen. Att deltagarna kom från tre olika undervisningsformer skapade logistiska utmaningar i att hålla kontakt och föra över erfarenheter mellan program och skola. Skolledare var en länk. Det som gick lättast var i förhållande till eleverna i särskild undervisningsgrupp. Där hade jag och pedagogen direktkontakt några gånger. Det svåraste var beträffande den elev som gick i vanlig klass. Där fungerade resurspersonen som fanns i båda sammanhangen, program och skola, som en annan länk. Genom våra erfarenheter med grupp ht-20 menar vi att regelbundna bokade samtal för kontakt mellan verksamhetsledaren och skolan, förutom med skolledaren också bör vara med ansvarig pedagog. Att biträdande rektor var engagerad och involverad samt deltog vid ingången till programmet ser vi som väsentligt för implementeringen av arbetet.

Arbets sättet har schemalagts och anpassats i samråd med pedagoger och elevhälsa. Eftersom programmet var schemalagt vissa veckodagar tappade dock eleverna en tid regelbundet vissa särskilda ämnen, exempelvis slöjd. Till viss del fyllde arbetet i Hälsoträdgården på med kunskap i särskilda ämnen. Regelbundenhet i dagarna i Hälsoträdgården var också önskvärt utifrån att flera deltagares behov ha förutsägbarhet.

Efter de inledande besöken i Hälsoträdgården bestämdes i samråd att ämnesintegrering skulle ske på det sätt att erfarenheter som deltagarna gjorde i Hälsoträdgården skulle tas med till skolan och utvecklas där, i ämnen som var aktuella.

Den medföljande pedagogen för grupp ht-20 hade endast lite tid i sitt ordinarie arbete för att samla gruppen och åka till Hälsoträdgården. Till eftertanke är att lägga tydligt schema med separat tid för pedagogen, så att det är möjligt att i lugn och ro samla en grupp särskilt där eleverna kommer från olika klasser. Överlämningstid för erfarenhetsutbyte mellan medföljande person och övriga ansvariga pedagoger är önskvärt för kontinuiteten för eleverna.

För fortsatta program bör ned-trappningsperioden, som vi hade under vårterminen 2021, innefatta övergångs-träffar med pedagoger, resurspersoner och föräldrar för att stödja deltagarnas fortsatta utveckling.

Reflektioner kring metod

Metoden med intervjuer tillsammans med deltagarna visade sig inte särskilt genomförbar. Eftertanke ger att ett formulär likt det vi gav till deltagarna i början kanske hade varit ett bra alternativ. Ett sådant formulär fanns som en kompletterande möjlighet för nuvarande intervju, men nyttjades inte. En möjlighet för förbättring är också att förtydliga kommunikationen mellan den som utför intervju och den som skapar formulär/frågor samt transkriberar. Att tänka i termer av en särskild konsult/forskare som genomfört undersökningen är ett spår för eventuell mer praktisk möjlighet att fånga upp fler för intervju. Deltagande observation tillsammans med utvärderingssamtal hade kunnat vara en idé för att fånga deltagarnas egna tankar och känslor i ett mer naturligt sammanhang.

Värt att notera

När det började gå bättre i skolan för flera av deltagarna och motivationen till skolarbetet ökade, uppkom diskussion kring om eleverna då skulle övergå till att gå i skolan mer, innan den schemalagda nedtrappningen av Hälsoträdgårdsbesök. Vi, jag som verksamhetsledare, skolledning och personal, beslöt efter samtal att hålla kvar schemat för programmet. Vi grundade detta på att det var undervisning på annan plats och att samma elever då presterade, efter drygt halva höstterminen, mer i skolan respektive, stannade kvar i skolan oftare än tidigare. Detta när två av tre dagar tillbringades i Hälsoträdgården. Vi ville befästa den positiva trenden och inte göra förändringar i förtid. Det visade sig vara ett gott beslut då den positiva förändringen kvarstod för samtliga. Detta syns som en viktig erfarenhet att ta med till ett nytt program av samma slag.

Fortsatt arbete

Den här typen av arbete behöver fortsätta, som en av flera insatser, för att göra det möjligt att möta elever med svårigheter att klara ordinarie skolgång. De behöver dokumenteras och erfarenheterna samlas så att vi kan förstå mer och matcha de ungas behov på bästa sätt.

Fortsatt utveckling tillsammans med fler skolor ingår i planen för Hälsoträdgårdsprogrammen och kontakt har tagits under vår och höst 2021. I nya program diskuteras även samarbete mellan skolor för en skolgränsöverskridande gemensam grupp. I så fall kommer vi även att möta nya möjligheter och utmaningar. Utifrån våra nyvunna erfarenheter är kommunikation och tydlighet i schemaläggning en viktig faktor. Dessutom tillkommer att deltagarna kanske inte känner till varandra om de kommer från olika skolor, vilket kommer att påverka programmets genomförande.

Eftersom både teorier, tidigare forskning och eleverna i programmet menar att samtal om livet är viktigt och att det skulle kunna vara hjälpsamt för de unga att ha denna möjlighet i vardagen kan detta vara en utvecklingsmöjlighet att lägga till skolschemat, för att stärka resiliensen hos både individ och grupp. Struktur behövs, små grupper och lugn menar de unga i programmet, när vi samtalat om detta.

Sammanfattning

Det tycks som att programmets sammansatta intervention har skapat en bred möjlighet att möta ungdomarna i gruppen. Vi har lyckats att tillsammans skapa en trygg atmosfär som givit utgångspunkt för social och individuell utveckling för deltagarna utifrån vars och ens person. Likt erfarenheter av tidigare beskrivet arbete med ungdomar på gård har vi uppmärksammat flera tänkbara stödjande faktorer. Naturmiljön är en, liksom kontakt med djur. Andra faktorer är det pedagogiska förhållningssättet, ledarna och gruppens atmosfär och stöd samt att tillsammans utföra meningsfulla sysslor. Detta tycks ha givit synergieffekter och deltagarna har utifrån sin person kunnat överföra det till vardagssituationer i skolans miljö. Skolmotivation, närvaro och måluppfyllelse enligt läroplan ökade också på lite olika sätt för samtliga deltagare utifrån deras individuella situation och utmaningar.

Slutord

Jag tackar varmt deltagarna i grupp ht-20 för ert engagemang under programmet och att jag har fått skriva den här rapporten. Jag tackar också era föräldrar för kontakt under programmet och samtycke till rapporten. Tack alla pedagoger och resurspersonen som så noga under hela programmet följde eleverna och gav av sin tid för att få allt att fungera på bästa sätt. Till samma personer, tack för samtal för att kunna ta till mig era åsikter och reflektioner om programmet. Till kurator på skolan, tack för insatsen i intervjuarbetet. Jag vill tacka huvudrektor och sända ett stort tack till bitr. rektor för mod och kraft att driva på för att starta programmet. Hon som också hela tiden funnits som en sammanbindande länk mellan mig, rektor, elevhälsoteam, pedagoger, föräldrar och elever. Till Gustavshills Handelsträdgård, tack för att ideellt dela er kunskap om fruktträdbeskärning och till vår hästpedagog, tack för bra insats i ”På tur med djur”. Slutligen tack till styrelsen i föreningen Vitalitet för fin uppbackning, särskilt Anna Nygren som funnits som min samtalspartner med kunskap och erfarenhet. Om jag nu har glömt någon så ber jag om ursäkt och önskar att du påminner mig så misstaget, som endast är mitt, får rättas till. Nu ser jag fram emot att den här fina praktiska kunskapen som vi nu tillägnat oss sprids på bästa sätt till många barn och ungdomars gagn.

Färentuna oktober 2021

Eva Solhäll
eva@forhalsa.se
076 771 29 00

Referenser

- Abram, D., *Sinnenas ekologi*. Malmö: Litteraturhuset, 2013.
- Alcoff, Linda, "The problem of Speaking for Others", *Cultural Critique*, 20, 1991-1992.
- Antonovsky, A., "The salutogenetic model as a theory to guide health promotion", in *Health Promotion International*, 11, s 11-18, 1996.
- Apelmo, P., and Tedenljung D., "*Lek som pedagogisk filosofi och praxis - en pedagogik och etik för sociala sammanhang*", Lunds Universitet, 2018.
- Berget, B., Kröger, E., Thoröd, A. B., *Antrozologi*. Oslo: Universitetsförlaget, 2018.
- Berget, B., Ekeberg, Ø., Pedersena, I., Braastad, B. O., "Animal-Assisted Therapy with Farm Animals for Persons with Psychiatric Disorders: Effects on Anxiety and Depression, a Randomized Controlled Trial ", *Occupational Therapy in Mental Health*, 27, s 50-64, 2011.
- Andrea Beetz, Kerstin Uvnäs-Moberg, Henri Julius och Kurt Kotrschal, "Psychosocial and psychophysiological effects of human-animal interactions: the possible role of oxytocin", *frontiers in Psychology*, 3, artikel 234, 2012.
- Buber, M., *Människans Väsen*, Ludvika: Dualis, 2005.
- Buber, M., *Jag och Du*, Ludvika: Dualis, 2006.
- Dahlgren Sjölander, S., Strid, J. P., Szczepanski, A., *Utomhuspedagogik som kunskapsmiljö*, Studentlitteratur AB, 2007.
- Dolling A., Nilsson, H., Lundell, Y., "Stress recovery in forest or handicraft environments – An intervention study", *Urban Forestry & Urban Greening*, 27, s 162-172, 2017.
- Enders Sledgers, M-J., Hediger, K., Beetz, A., Brinda D., Jegatheesan, T., "Animal-Assisted Interventions Within an International Perspective: Trends, Research, and Practices", *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-815395-6.00030-4>, Chapter 30, 2020.
- Faskunger, J., Szczepanski, A., Åkerblom, P., *Klassrum med himlen som tak*, Review, Forum för ämnesdidaktik nr 10, Linköpings universitet, 2018.
- Fine, Aubrey, The State of Animal-Assisted Interventions: Addressing the Contemporary Issues That Will Shape the Future, *International Journal of Environmental Research and Health*, 2019.
- Grahn, P and Ottosson, Å., *Trädgårdsterapi*, Bonniers Existens, 2010.
- Grahn, P., *Om parkers betydelse*, doctoral thesis, Institutionen för landskapsplanering, Sveriges Lantbruks- universitet, Alnarp, Stad & Land, 1991.

- Grahn, P., & Bengtsson, A. "Natur och trädgård i vårdsammanhang" i H. Wijk, *Vårdmiljöns betydelse*, Lund: Studentlitteratur, s 231-254, 2014.
- Grahn, P., "Om trädgårdsterapi och terapeutiska trädgårdar", *Svensk miljöpsykologi*, Lund: Studentlitteratur, s 245-262, 2005.
- Hammarsten M., Askerlund P., Almers E., Avery H., Samuelsson T., "Developing ecological literacy in a forest garden: children's perspectives", Jönköpings universitet, *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 19, s 227-241, 2019.
- Haraway, Donna, *Apor, cyborger och kvinnor: Att återuppfinna naturen*, Eslöv, Brutus Östlings bokförlag Symposium, 2008.
- Heidegger, M., *Varat och tiden*, Del 1 och Del 2, Göteborg: Daidalos, 2004.
- IAHAIO WHITE PAPER 2014, uppdaterat 2018 The IAHAIO Definitions for Animal Assisted Intervention and Guidelines for Wellness of animals involved in AAI.
- Kaplan, S., "Toward an integrative framework", *Journal of Environmental Psychology* 15, s 169-182, 1995.
- Kaplan, R. & Kaplan, S., *The Experience of Nature, A Psychological Perspective*, New York: Cambridge University Press, 1989.
- Kellert S., R., Wilson E., O., *The Biophilia Hypothesis*, Island press, 1995.
- Lloyd, C., *Moments of meaning*, doktorsavhandling, Uppsala Universitet, 2018.
- Melder, C., *Vilsenhetens epidemiologi*, doktorsavhandling, Uppsala Universitet, 2011.
- Merleau-Ponty, M., *Phenomenology of Perception*, trans. Donald A. Landes, London: Routledge, 2012.
- Mårtensson, F., Jansson, M., Johansson, M., Raustorp, A., Boldeman, C., "The role of greenery for physical activity play at school grounds", *Urban Forestry & Urban Greening*, 13, s 103-113, 2014.
- Relph, E., *Place and Placelessness*, London: Pion Limited, 1976.
- Solhäll, E., *Platsens betydelse för praktisk klokhet*, master thesis, Södertörns Högskola, 2019.
- Steigen A. M., Kogstad, R. & Hummelvoll, J. K., "Green Care services in the Nordic countries: an integrative literature review", *European Journal of Social Work*, s 692 – 715, 2016.
- Todd, S., *Att lära av den andra*, Studentlitteratur, 2008.
- Ulrich, R., Simons, R. F., Losito, B. D., Fiorito, E., Miles, M. A., Zelson, M., "Stress Recovery During Exposure to Natural and Urban Environments.", *Journal of Environmental Psychology*, 11, s 201-230, 1991.

Verheggen, T., Enders Slegers, M.-J., Eshuis, J., Enactive Antrozoology: Toward an integrative theoretical model for understanding the therapeutic relationships between humans and animals. *Human Animal Interaction Bulletin*. 5, publication 275553061, 2017.

Rapporter

Naturen som kraftkälla, Rapport, Naturvårdsverket, ISBN 91-620-8252-3, 2006.

Mårtensson, F., Lisberg Jensen, E., Söderström, M., Öhman, J., *Den nyttiga utevistelsen?* Naturvårdsverket, Rapport 6407, 2011.

Sczepanski, A., Faskunger, J., *Klassrum med himlen som tak*, Forum för ämnesdidaktik nr 10, Linköpings Universitet, 2018.

Seminarier

Lloyd, C., Melder, C. and Bergqvist, L., "Existentiell hälsa – en outnyttjad resurs", web-based seminar arranged by SKR – Sveriges Kommuner och Regioner, 9 december 2020.

Enders Sledger, M.-J., "Theoretical Frameworks, working mechanisms & research", Web-based Crane Seminar, SLU, Skara, 13 april 2021.

Beetz, A., Uppsala Health Summit, webbföreläsning, 19 oktober 2021